

تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر در پیدایش و توسعه سکونتگاه های روستایی با استفاده از مدل SWOT (مطالعه

موردی روستای حسن رباط- شهرستان شاهین شهر و میمه)

رویا انصاری

دانشجوی دکتری اقلیم شناسی کشاورزی، دانشگاه خوارزمی تهران

مرضیه فیاض ایزدی

کارشناس ارشد مدیریت دولتی

علیرضا شریفی تهرانی*

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور شاهین شهر

چکیده

پیدایش سکونتگاه‌های بشری همواره بر پایه ی عوامل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی استوار بوده است و روستاها به عنوان اولین شکل از حیات جمعی انسان در یک عرصه طبیعی از ویژگیهای متعدد طبیعی، اقتصادی و ... تأثیر می پذیرند. عوامل مکانی-فضایی همچون ارتفاع از سطح دریا، شیب، دما و بارش بسترهای طبیعی مؤثر در پیدایش و توسعه سکونتگاه‌های روستایی می باشند که برخی از آنها نقش موثرتری در این زمینه ایفا میکنند. این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی از طریق مطالعات میدانی و کتابخانه ای و با استفاده از مدل تحلیل استراتژیک SWOT و با هدف بررسی عوامل مؤثر در پیدایش و توسعه سکونتگاه های روستایی در روستای حسن رباط شهرستان شاهین شهر و میمه، بر حسب معیارهای طبیعی (مکانی-فضایی) و همچنین برخی عوامل اقتصادی، اجتماعی و کالبدی صورت گرفته است. مهمترین راهبردها در این خصوص توسعه گردشگری روستایی، توسعه کشاورزی در روستا، اصلاح بافت نامنظم روستا و توسعه دامپروری در روستا می باشد.

واژه های کلیدی: تجزیه و تحلیل، استقرار سکونتگاه های روستایی، توسعه، مدل SWOT، روستای حسن رباط

مقدمه

روستانشینی در ایران سابقه ای بیش از نه هزار سال دارد که طی سالیان متمادی شکل گرفته است؛ طی این زمان روستاها پیوسته دستخوش عوامل مکانی-فضایی و انسانی قرار گرفته و انواع یورش ها و ستمهای داخلی و خارجی را تحمل کرده اند؛ اما در حال حاضر بسیاری از روستاها بدون هیچ شورش به طور فزاینده با از دست دادن جمعیت خود در حال نابودی هستند. در شرایط کنونی بازگرداندن و مسکون نمودن مجدد روستاییان به دلیل محدودیت ها و عوامل تأثیرگذار جدید از جمله عوامل اقتصادی، اجتماعی، طبیعی به سادگی میسر نیست زیرا هر انسانی قبل از هر چیز به حفظ و بقای خود می اندیشد و در جهت رسیدن به آن تلاش می نماید. زمانی که این تلاش نتیجه مطلوبی در سرزمین آباء و اجدادی نداشته باشد، بهترین گزینه از نظر آن ها مهاجرت است. در واقع اغلب مهاجرت ها در نواحی روستایی عکس العمل طبیعی به شرایط نامطلوب زیستی است (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۳). استقرار جوامع روستایی در سطح زمین همواره در راستای دستیابی به حداکثر منابع طبیعی مانند منابع آبی، پوشش گیاهی مناسب و دسترسی به زمین قابل کشت صورت گرفته است، بی شک این تلاش بر پایه اصولی است که امروزه به علم مکانیابی تعبیر میشود. در ابتدای حیات بشر مخاطرات طبیعی تا زمان وقوعشان برای بشر ناشناخته بوده و اصولاً پس از رخدادهای زاینبار متنوعی از جمله سیل، خشکسالی و زلزله، جوامع درصدد استقرار و اسکان مجدد در سرزمینهایی بودند که علاوه بر دسترسی به منابع طبیعی فوق الذکر از مخاطرات طبیعی نیز در امان باشند. حوادث طبیعی زاده عوامل مکانی-فضایی هستند، اما مداخله سودجویانه انسان در طبیعت بر کمیت و کیفیت بسیاری از حوادث طبیعی اثرگذار است (جعفربیگلو و همکاران، ۱۳۹۲)

در حقیقت پیدایش و توسعه سکونتگاههای روستایی، غالباً متأثر از عوامل مختلفی از جمله عوامل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و نیز انگیزه های سیاسی اداری می باشند. بررسی ادبیات موجود نشان می دهد، از جمله عناصر و عوامل مکانی-فضایی مؤثر در استقرار و پراکنش سکونتگاههای روستایی می توان به مؤلفه هایی همچون عوامل زمین شناختی، جنس و کیفیت خاک، پوشش گیاهی، منابع آب و اقلیم اشاره کرد (دارابی، ۱۳۷۷). واقعیت این است که به نظر میرسد، بستر طبیعی قادر است در رابطه با عوامل و عناصر خاک، شیب، آب و هوا محدودیت ها یا فرصتهایی را در برابر توسعه سکونتگاههای روستایی ایجاد نماید. به بیان دیگر بسترهای طبیعی شرایط لازم را برای استقرار سکونتگاههای روستایی ایجاد می کنند، ولی بعضی از آنها شرایط پایدارتر را نسبت به بعضی دیگر ایجاد می کنند. این بسترها عبارتند از: شیب، ارتفاع از سطح دریا، ساختار زمین شناسی، منابع آب، خاک و قابلیت اراضی (اکبرآقایی و همکاران، ۱۳۸۶). بر این اساس سؤال اساسی قابل طرح در این ارتباط این می باشد که اساساً در پیدایش و توسعه سکونتگاههای روستایی در منطقه ی مورد مطالعه چه عوامل، عناصر و شرایطی بیشتر مؤثر هستند؟

هدف تحقیق:

هدف تحقیق بررسی عوامل مؤثر در پیدایش و توسعه سکونتگاه های روستایی در روستای حسن رباط واقع در بخش میمه شهرستان شاهین شهر و میمه می باشد.

سئوالات تحقیق:

وضعیت موجود و مطلوب وضعیت استقرار سکونتگاههای روستایی بر حسب معیارهای طبیعی (مکانی-فضایی) در روستای حسن رباط شهرستان شاهین شهر و میمه براساس ماتریس (IFE-IE-EFE) چگونه است؟
 استراتژی های ساماندهی وضعیت استقرار سکونتگاههای روستایی بر حسب معیارهای طبیعی (مکانی-فضایی) در روستای حسن رباط شهرستان شاهین شهر و میمه در ماتریس (TOWS) کدامند؟
 پیشینه تحقیق:

بهمن پور، زراآبادی، (۱۳۹۵)، مقاله ای با عنوان " بررسی الگوهای استقرار سکونتگاههای روستایی بخش رودبار قصران " ارائه کرده است. این مقاله با هدف دستیابی به بررسی الگوی استقرار سکونتگاههای تدوین شده است. بدین منظور از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و با مرور متون، منابع و اسناد کتابخانه ای و با استفاده از نرم افزار Gis Arc بهره گرفته است. یافته های تحقیق نشان میدهد که نقش عوامل طبیعی بویژه کوهستانی بودن منطقه و دسترسی به منابع خاک مهمترین عامل در استقرار فضایی روستاهای بخش رودبار قصران از ابتدای شکل گیری این روستاها بوده است. هم اکنون نیز با وجود همه پیشرفتهای صورت گرفته در عرصه تکنولوژی همچنان نقش و تاثیر عوامل طبیعی در این زمینه غیر قابل انکار است. در مجموع بافت اکثر سکونتگاههای روستایی و خانه های دوم رودبار قصران به صورت پراکنده و کانونی می باشد همچنین دارای معابر ارگانیک و در اکثر موارد دارای الگوی صفحه ای و الگوی خطی و به ندرت شعاعی نیز می باشند و بیشترین تغییرات در توسعه ی سکونتگاههای دایم و خانه های دوم در شهر اوشان-فشم-میگون می باشد. بافت قدیم اغلب روستاهای مجموعه یاد شده نیز از لحاظ فرم دارای بافت نامنظم، از نظر الگو دارای الگوی مسطح یا صفحه ای (تلی) و از نظر شکل مجتمع یا کانونی هستند و نهایتاً بافت غیر منظم، عدم رعایت اصول ساخت و ساز مسکن، دوگانگی فضای سنتی و مدرن، فضای اجتماعی ناامن و غیرهمگن به عنوان مهمترین ویژگیهای این منطقه محسوب می گردد.

خزائی و همکاران، (۱۳۹۴)، مقاله ای با عنوان " تحلیل فضایی نظام استقرار سکونتگاه های روستایی شهرستان ساوجبلاغ " ارائه کرده است. هدف تحقیق تحلیل نظام استقرار سکونتگاههای روستایی شهرستان ساوجبلاغ است. روش تحقیق توصیفی- تحلیلی است و به منظور تحلیل فضایی نظام استقرار سکونتگاه های روستایی، پنج عامل جمعیت، ارتفاع، منابع آب سطحی، راه های مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج هر جنبه در Arc GIS ارتباطی اصلی و راههای ارتباطی فرعی در محیط ۱۰.۲ قالب جدول و نقشه ارائه گردیده است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می دهد که هر یک از پنج عامل تاثیر متفاوتی بر نظام استقرار سکونتگاه های روستایی داشته است. در واقع بعضی عوامل باعث دفع جمعیت و برخی باعث جذب جمعیت و در نتیجه آن شکل گیری الگوی استقرار سکونتگاههای روستایی شده اند.

سعیدی (۱۳۸۸)، در مقاله ای با عنوان " نقش عوامل جغرافیایی در ناپایداری " به بررسی الگوی سکونت گزینی روستایی در کشور می پردازد. وی نتیجه گیری می کند که الگوی سکونت گزینی سکونتگاههای روستایی بیش از هر چیز متأثر از عوامل محیطی -اکولوژیک است تا جایی که الگوی اسکان سکونتگاههای روستایی را از لحاظ بنیادی، انعکاس عوامل و نیروهای محیط طبیعی به شمار آورده اند. از این رو حتی با

اندکی توجه سطحی به ظاهر سکونتگاه‌های روستایی به عنوان یکی از سکونتگاه‌های انسانی، میتوان به نحو کاملاً بارزی تأثیرات موقعیت محیطی را مشاهده نمود.

فرجی سبکبار، (۱۳۸۲)، در مقاله‌ای با عنوان " مکان یابی واحدهای تولیدی روستایی با استفاده از منطق فازی مطالعه موردی بخش طرقبه شهرستان مشهد" پس از بررسی روستای مورد مطالعه بیان می‌دارد ارتفاع در مناطق کوهستانی یکی از مهمترین عوامل استقرار سکونتگاه‌ها است، زیرا ارتفاع علاوه بر تأثیر بر عناصر اقلیمی، تولید خاک و شرایط مناسب یا نامناسب سکونت اثرگذار می‌باشد.

دارابی (۱۳۷۷)، در مقاله‌ای به عنوان " مدلی برای مکانیابی سکونتگاه‌های روستایی" بیان می‌دارد مکان‌گزینی و پراکنش سکونتگاه‌های روستایی، غالباً متأثر از عوامل مختلفی از جمله عوامل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و نیز انگیزه‌های سیاسی اداری می‌باشند. وی در این مقاله نتیجه‌گیری می‌کند، از جمله عناصر،- شرایط و عوامل طبیعی مؤثر در پیدایش و توسعه سکونتگاه‌های روستایی می‌توان به مؤلفه‌هایی همچون عوامل زمین- شناختی، توپوگرافی (پستی و بلندی)، جنس و کیفیت خاک، پوشش گیاهی، منابع آب و اقلیم اشاره کرد.

مبانی نظری و چهارچوب مفهومی:

عوامل متعدد طبیعی و انسانی، سکونتگاه‌های انسانی (شهری و روستایی) در ایران را مورد تهدید جهت مخاطرات محیطی قرار داده‌اند. موقعیت طبیعی ایران و تنوع شدید اقلیمی در آن باعث شده که ایران خود به خود پتانسیل و ظرفیت بلاخیزی را داشته باشد. در واقع قرار گرفتن ایران بر روی کمربند بیابانی و کمربند لرزه‌ای جهان شرایط خاصی را برای ایران رقم زده است به طوری که سکونتگاه‌های انسانی را کاملاً متأثر از این شرایط مشاهده میکنیم.

ایران، به علت وسعت، موقعیت طبیعی و تنوع اقلیمی، یکی از کشورهای بلاخیز دنیاست و از این جهت رتبه ششم را در دنیا داراست. از ۴۰ نوع بلایای طبیعی شناخته شده ۳۱ نوع آن در ایران اتفاق می‌افتد و تنها در دهه گذشته بلایای طبیعی خساراتی بالغ بر ۲۱۵۷ میلیارد ریال به کشور وارد کرده است. در این میان وضع روستاهای کشور وخیمتر است، در سرزمینی به وسعت ایران، نزدیک به ۶۸ هزار آبادی دارای سکنه پراکنده‌اند که به دلیل روابط تنگاتنگ با محیط طبیعی و توانهای محدوده در اختیار آنها، آسیب پذیری بیشتری نسبت به نقاط شهری دارند. (ایمانی، ۱۳۸۷) در واقع عوامل گوناگون طبیعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، مذهبی، نظامی، ارتباطی و مانند آن هستند که به یک سکونتگاه روستایی از نظر مکانی- فضایی شخصیتی خاص میبخشند. در یک چنین چهارچوبی، تغییر هر یک از این عوامل متنوع می‌تواند به دگرگونی، اهمیت و نقش آن موقعیت منجر شود. (سعیدی، ۱۳۸۸). از این رو حتی با اندکی توجه سطحی به ظاهر سکونتگاه‌های روستایی به عنوان یکی از سکونتگاه‌های انسانی، میتوان به نحو کاملاً بارزی تأثیرات موقعیت محیطی را مشاهده نمود. در کشور ما از زمانهای بسیار گذشته در تطابق و تناسب شرایط انسانی با محیط طبیعی سکونتگاهها را در مکانهای مختلف بنا می‌نموده‌اند که این امر بیشتر متأثر از نحوه دسترسی به منابع آب و خاک حاصلخیز بوده است، بنابراین شاید به همین دلیل بوده است که سوانح طبیعی را که در مناطق متعدد به اشکال مختلف بروز

می‌کرد، مورد توجه قرار نمیدادند و در این زمینه آینده‌نگری و پیش‌بینی عواقب مخاطره‌آمیز مکان‌گزینی‌ها مورد توجه قرار نمی‌گرفته‌است.

معیارهای مؤثر بر استقرار و توسعه سکونتگاه‌های روستاها:

الف) طبیعی - اکولوژیکی

برخی از عوامل طبیعی در شکل‌گیری روستاها مؤثر هستند و یا به عبارت دیگر روستاها را می‌توان براساس آن عوامل طبقه‌بندی نمود که مهمترین این عوامل عبارتند از توپوگرافی، اقلیم، منابع آب و خاک. روستاهای ایران را در رابطه با عامل ارتفاع می‌توان به صورت زیر طبقه‌بندی نمود: الف - روستاهای کوهستانی، ب - روستاهای میان‌کوهی، ج - روستاهای پایکوهی، د - روستاهای جلگه‌ای. در این طبقه‌بندی نوع غالب روستاها جلگه‌ای و یا روستاهایی هستند که در دشتهای استقرار یافته‌اند، وسعت اراضی و جمعیت‌پذیری این روستاها بیشتر از تپه‌های دیگر می‌باشد (مهدوی، ۱۳۸۵). معیارهای طبیعی مؤثر در استقرار سکونتگاههای روستایی شامل ۵ عامل طبیعی شامل ارتفاع، شیب، جهت شیب و عناصر اقلیمی از جمله بارش و دما است که در زیر به آنها پرداخته شده‌است.

ارتفاع: در تبیین نظام استقرار سکونتگاهها و فعالیتهای در سطح فضای جغرافیایی، عامل توپوگرافی به عنوان اولین عامل مطرح است. توپوگرافی نامناسب یکی از عوامل محدودکننده در پیدایش و توسعه سکونتگاه‌هاست و بر این مبنا ناهمواریها یکی از عوامل مهم در مکانیابی استقرار نقاط روستایی است (رهنمائی، ۱۳۷۱). از مجموع نقاط روستایی کل کشور نیز حدود ۵۱ درصد در ارتفاع ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ متر واقع شده‌اند (پاپلی‌یزدی، ۱۳۶۷) که بیانگر نقش عامل ارتفاع در توزیع و استقرار سکونتگاه‌هاست. عامل ارتفاع بر روی عوامل اقلیمی نظیر دما، بارش و تبخیر اثر داشته و به صورت مستقیم میتواند بر استقرار سکونتگاهها تأثیرگذار باشد. انسان توان زندگی در تمام انواع آب و هوا را دارد، تنها مانع زندگی انسانها در کوهستان است که با کمبود اکسیژن لازم برای زندگی روبه‌رو است (جعفری‌گلو و همکاران، ۱۳۹۲). ارتفاع در مناطق کوهستانی یکی از مهمترین عوامل استقرار سکونتگاه‌ها است، زیرا ارتفاع علاوه بر تأثیر بر عناصر اقلیمی، تولید خاک و شرایط مناسب یا نامناسب سکونت‌اثرگذار میباشد. بر اساس قاعده کلی، با افزایش ارتفاع امکان ایجاد زیربناها و تأسیسات با مشکل مواجه میشود (فرجی‌سبکیار، ۱۳۸۲). لازم به ذکر است که ارتفاع پست نیز از نظر بروز سیل و سیلاب‌خطراتی را در پی دارد، همچنین احداث ساختمان در نقاطی که سطح آب زیرزمینی بالاست، میتواند هزینه‌هایی را از نظر رطوبت زمین و یا مشکلات مربوط به احداث زیرزمین به دنبال داشته باشد (شیعه، ۱۳۸۵).

شیب: تحلیل عامل توپوگرافی و نقش آن در پایداری سکونتگاههای روستایی بدون در نظر گرفتن میزان شیب، چندان منطقی به نظر نمیرسد. با توجه به اهمیت شیب در انواع کاربریهای کشاورزی، عمرانی و مسکونی، استفاده از عامل شیب به همراه سایر پارامترها میتواند کمک مهمی به سنجش توانهای سرزمین بنماید (جمعه‌پور، ۱۳۸۵). در مطالعات اخیر در زمینه توسعه روستا، توجه به شیب و تأثیر این پدیده در پایداری راههای روستایی بارز است. از آنجایی که راه روستایی و ارتباطات از عوامل اصلی مکان‌گزینی روستاها می‌باشد شیب در استقرار سکونتگاههای روستایی هم از نظر موقعیت مکانی روستا بطور مستقیم، هم ایجاد شرایط مناسب در

معیشت (تولیدات کشاورزی) مؤثر است. از آنجا که سطوح به سبب دخالت و تسلط فرآیندهای آغازین، نیروی ثقل و رواناب سطحی، بسیار دینامیک و پویا هستند. لذا انواع حرکات دامنه ای (ریزش، خزش، لغزش و جریان و نظایر آن) را متحمل میگردند (زمردیان، ۱۳۸۳).

عناصر اقلیمی : اهمیت اقلیم در شکل گیری سکونتگاههای انسانی به حدی است که تغییرات اندک در عناصر اقلیمی میتواند سبب برهم زدن تعادل محیطی سکونتگاهها گردد، از اینرو اقلیم به عنوان یکی از عوامل مؤثر در تأمین آسایش محیطی همواره مورد توجه بوده است (اکتای، ۲۰۰۲). از مهمترین عناصر اقلیمی که اثرگذاری زیادی دارند دما و بارش میباشد. مطالعات پزشکی نشان میدهد که با افزایش یا کاهش دمای محیط و یا تغییر فصول، امراض مختلفی شیوع می یابند یا نابود می شوند. در شرایطی که دمای بیشتر از ۳۸ درجه سانتیگراد، بیش از یک هفته ادامه یابد، میزان مرگ و میر افراد تا ۱۰ درصد افزایش پیدا میکند همچنین میزان تحریک پذیری افراد افزایش می یابد و در نتیجه سبب بروز رفتارها و واکنشهای غیرعادی و منطقی از سوی افراد میشود (اکتای، ۲۰۰۲). نزولات جوی همواره به عنوان یک عامل مهم در استقرار جمعیت و برپایی سکونتگاههای روستایی در ایران مورد توجه بوده است. بارش به عوامل دیگری وابسته است ولی در مجموع تغییر ناهمواری و افزایش ارتفاع در میزان بارندگی اثر گذاشته و ضریب تغییرپذیری مکانی را زیاد میکند (علیجانی، ۱۳۷۳).

(ب) عوامل اقتصادی، اجتماعی و کالبدی

نیازهای اجتماعی: در صورت امکان به هنگام تعیین محل و موقعیت سکونتگاه، بایستی زمینه های اجتماعی و فرهنگی افراد و گروههای ذیربط مدنظر قرار گیرد. البته در اغلب موارد و شرایط انتخاب محل یا مکان مورد نظر با محدودیت همراه است. به عنوان نمونه ممکن است عرصه ای که حتی با حداقل استانداردها مطابقت داشته باشد، کمیاب و حتی نایاب باشد. هنگامی که مکانی انتخاب شد و در آن استقرار صورت پذیرفت، لازم است تا تعیین گردد چرا این محل پیش از آن توسط مردم مورد استفاده و بهره برداری قرار نگرفته است و دلایل این عدم بهره برداری چه بوده است (سعیدی، ۱۳۸۷).

عناصر کالبدی: آنچه به دست انسان بر روی زمین بنا شده و شامل تمام سکونتگاه ها، شبکه راه ها و دیگر تاسیسات و تجهیزات می گردد، کالبد را معنا می بخشد (غفاری، ۱۳۸۳: ۳). براساس این تعریف اجزا و عناصر ساختاری - کالبدی سکونتگاه های روستایی را می توان به دو بخش تقسیم کرد، الف: زمین و کاربری های رایج آن، شامل: اراضی کشاورزی مستقر در داخل و پیرامون بافت کالبدی روستا، واحدهای مسکونی و دامی، واحدهای تجاری، خدماتی، کارگاهی و ... به ویژه در درون بافت کالبدی روستا و شبکه راه های ارتباطی، میادین و گره های ارتباطی، ب: دیگر پدیده های انسان شناختی همچون شبکه انتقال برق، کانال های آبرسانی، آب آشامیدنی و غیره (غفاری، ۱۳۸۹، ۳۶-۳۵).

فضای آزاد (عرصه های باز): مکان انتخابی اساساً باید از عرصه های قابل استفاده کافی برای جمعیت مورد نظر (با توجه به رشد آتی) و نیز تاسیسات مورد نیاز برخوردار باشد. سازمان بهداشت جهانی فضای سرانه مورد نیاز را حداقل ۳۰ مترمربع برای هر نفر، به اضافه زمین کافی برای فعالیتهای روستایی و کشاورزی و نیز نگهداری دام تعیین کرده است. همین مقدار در موارد اسکان موقت، ۳ مترمربع است. البته قابلیت عرصه فضایی انتخابی

برای رشد فیزیکی - کالبدی آتی محل نیز باید پیش بینی و ارزیابی گردد. نکته اساسی دیگر در همین ارتباط، اجتناب از انتخاب مکان هایی است که در معرض ادعاهای ملکی - عرفی و یا منازعات سنتی - محلی قرار دارند (طائب و همکاران، ۱۳۷۳).

امکانات دسترسی: محل انتخابی باید از امکان بهره مندی از وسایل نقلیه و راههای مواصلاتی برخوردار باشد در همین ارتباط، دسترسی به امکانات و خدمات گوناگون، نظیر آموزش، بهداشت و درمان و نیز بازارهای مبادلاتی از پیش شرطهای مکانیابی به شمار میرود (سعیدی، ۱۳۸۷).

عوامل اقتصادی: عوامل اقتصادی متعددی در استقرار و توسعه سکونتگاه های روستایی موثر هستند به زعم سعیدی (۱۳۸۷) این عوامل عبارتند از: ملاحظات مربوط به مهارتهای شغلی در کنار نوع معیشت و نحوه گذران اقتصادی؛ توجه به میزان و دامنه تولید ناخالص سرانه؛ فعالیت اقتصادی و تولیدی و انواع آن با توجه به الزامات و فضاهای لازم برای هر یک از آنها؛ امکان دسترسی به بازارهای محلی و شهری، امکان و دامنه اضافه تولید و امکانات مبادله کالایی؛ توجه به میزان اشتغال لازم بر حسب گروههای مختلف سنی و جنسی و پیش بینی نسبتهای بیکاری؛ امکان دسترسی به مؤسسات مالی - اعتباری صندوقهای مختلف محلی، بانکها و دیگر مؤسسات مالی در سطح منطقه ای و ملی.

روش پژوهش

برنامه ریزی راهبردی به دنبال این است که با تجزیه و تحلیل محیط بیرونی و مشخص کردن منابع، موفقیت انتخاب راهبردهای مناسب و اجرای راهبردها همراه با یکپارچه کردن هر کدام از واحدها و زیرمجموعه های مورد نظر برنامه ریزی راهبردی و در نهایت ارزیابی از طریق کنترل نتایج در درازمدت، را افزایش دهد.

الف) محیط بیرونی و فرصتها و تهدیدها: مدیریت راهبردی با در نظر گرفتن یک افق زمانی درازمدت عوامل محیط بیرونی را بررسی می کند. مقصود از فرصتها و تهدیدات خارجی، رویدادها و روندهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بوم شناسی، محیطی، سیاسی، قانونی، دولتی، فناوری و رقابتی است که می تواند به میزان زیادی به سود یا زیان یک محدوده جغرافیایی یا یک نهاد مدیریتی در آینده باشد. فرصتها و تهدیدها به میزان زیادی خارج از کنترل هستند.

ب) محیط درونی و نقاط قوت و ضعف: نقاط قوت و ضعف داخلی در زمره فعالیت های قابل کنترل بوده و ممکن است آنها را به شیوههای بسیار عالی یا بسیار ضعیف انجام دهد. نهادهای مدیریتی می کوشند راهبردهایی را به اجرا در آورند که در نتیجه اجرای آنها نقاط قوت داخلی تقویت شده و ضعف های آن برطرف شود (حسینی و همکاران، ۱۳۹۲).

از آنجا که این پژوهش پیرامون بررسی وضعیت استقرار سکونتگاه های روستایی بر حسب معیارهای طبیعی (فضایی-مکانی) انجام شده است، روش آن توصیفی تحلیلی بوده و برای گردآوری اطلاعات این تحقیق، از روش های کتابخانه ای و اسنادی، روش مشاهده مستقیم و روش های میدانی و پیمایشی، مصاحبه با کارشناسان و نخبگان روستایی و تهیه پرسشنامه در قالب روش دلفی استفاده شد. سپس اقدام به تنظیم جدول نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدها کردیم.

در فرآیند جمع آوری پرسشنامه دلفی، جامعه نمونه در دو سطح مختلف گروه الف: مدیران، کارشناسان مرتبط با مدیریت روستایی و کارشناسان علوم جغرافیایی در قالب ۱۸ پرسشنامه و جامعه ب: متخصصین و صاحب‌نظران دانشگاهی در قالب ۱۴ پرسشنامه، تقسیم بندی شد. در این قسمت از تکنیک گلوله برفی برای تعیین حجم نمونه استفاده شد. روش کار در این تکنیک بدین صورت است که با توجه به موضوع تحقیق از افراد آشنا با موضوع تحقیق در دانشگاهها و مراجع مختلف تخصصی درخواست می شود تا افراد به لحاظ حرفه ای خبره و باتجربه، در نهادها و مؤسسات تحقیقاتی مختلف را معرفی کنند.

پس از انتخاب جامعه نمونه، ماتریس ارزیابی عوامل داخلی^۱ (IFE) و عوامل خارجی^۲ (EFE) تشکیل داده شد و به منظور تعیین ضریب هریک از عوامل و تصمیم گیری پیرامون عوامل راهبردی با اهمیت بالا و پایین از نظرات گروه دلفی استفاده شد، تا نتایج حاصل از ماتریسها برای اخذ نمره نهایی به کار گرفته شود. نتایج نشان دهنده نوع وضعیت روستا نسبت به عوامل داخلی و خارجی است. در مرحله بعد، از طریق ماتریس SWOT^۳ ارزیابی تطبیقی اقدام به تدوین راهبردها در قالب راهبردهای SO، WO، ST و WT^۷ شد.

اجمالی بر ویژگی های مکانی فضایی روستای حسن رباط

روستای حسن رباط واقع در دهستان زرکان در شمال غرب شهرستان شاهین شهر و میمه در منطقه ای تقریباً هموار که قسمت جنوب و جنوب غربی آن را ارتفاعات تشکیل می دهند قرار گرفته است. از شمال به شهرستان دلیجان، از غرب به دهستان های نیوان و جلگه از توابع گلپایگان، از جنوب و جنوب غربی به دهستان های عربستان علیا و سفلی از توابع شهرستان نجف اباد، از شرق به شهر لای بید محدود می گردد. مختصات جغرافیایی آن عبارتست از طول جغرافیایی: ۴۸' ۵۰° طول شرقی و عرض جغرافیایی ۲۴' ۳۳ عرض شمالی. از نظر موقعیت اختصاصی حسن رباط در غرب و جنوب غربی محور اصلی تهران-اصفهان و در شرق شهرستان گلپایگان و جنوب محلات واقع شده است. فاصله این روستا تا مرکز بخش ۳۵ کیلومتر، تا مرکز شهرستان ۱۰۵ کیلومتر و تا مرکز استان: ۱۳۵ کیلومتر می باشد (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰: ۱۲). ارتفاع روستای حسن رباط از سطح دریا ۲۲۸۰ متر می باشد. هر چه از روستا به طرف شمال پیش می رویم از ارتفاع کاسته شده و جهت عمومی شیب را می توان جنوبی-شمالی و تا حدی جنوب شرقی-شمال غربی دانست (همان، ۱۳). این روستا را از نظر توپوگرافی می توان به دو بخش دشت و کوهستان تقسیم نمود. قسمتهای شمال شرقی، شمال، مرکز و شرق دهستان که سکونتگاههای انسانی را نیز در بر می گیرد، بخش مسطح و هموار دهستان را تشکیل داده است. از شرق به یک رشته کوه به نام مسته کوه، از جنوب به کوه حنائی، از جنوب غربی به کوه لکنگ قاضی محدود شده است. در زمان های گذشته به علت فراهم بودن عنصر اساسی حیات در چرخه بیولوژیکی (آب) و زمین های مرغوب زراعی به همراه مراتع وسیع و با کیفیت متوسط

^۱ Internal factor evaluation matrix

^۲ External factor evaluation matrix

^۳ Strengths-weakness-opportunities-threats

^۴ Strengths threats strategies

^۵ Weakness opportunities strategies

^۶ Strengths opportunities strategies

^۷ Weakness threats strategies

باعث انتخاب حسن رباط بعنوان محل سکونت و کار توسط مردمی که عمدتاً دامدار و زارع بوده اند شده است. و شکل پذیری روستا را به تبع استفاده بهینه از توان های محیطی به همراه تعاون و همکاری متقابل انسانها در چارچوبی تامین نیازهای اساسی برای تداوم زندگی معیشتی و همچنین برقراری ارتباطات ضروری با سایر نواحی سامان بخشیده است. به گونه ای که زمین های زراعی و باغات بر روی سطحی نسبتاً صاف و در قسمت شمال و شمال غربی منطقه در نزدیکی مسکن روستا پراکنده اند. در قسمت شرق و جنوب شرقی دهستان ناهمواری بسیاری مشاهده شده و و شیب منطقه نیز زیاد می باشد لذا تشکیل ابراهه بزرگ مشاهده می گردد.

متوسط دمای روزانه در منطقه مورد مطالعه ۱۱/۵ درجه سانتیگراد می باشد این پارامتر در دیمه ۱/۶ درجه و بیشترین آن ۲۳/۹ درجه می باشد. متوسط حداکثر دمای روزانه ۲۸ و حداقل آن ۱۵- درجه می باشد (سازمان هواشناسی استان اصفهان، ۱۳۹۶). براساس آمار اقلیمی موجود متوسط بارندگی سالانه در این منطقه ۱۷۴ میلی متر می باشد در این منطقه اسفند با ۲۹/۴ میلی متر بارندگی ماهانه پربارانترین ماه سال و شهریور با حدود ۰/۵ میلی متر کم بارانترین ماه سال محسوب می شود. با توجه به میزان بارندگی ماهانه در این منطقه متوجه خواهیم شد که احتمال وقوع بارندگی در تمام ماه های سال وجود دارد (همان).

زراعت در روستای حسن رباط اهمیت زیادی در تامین معیشت دارد آب کشاورزی توسط دو رشته قنات تامین می شود. کمبود آب در این زمینه باعث کاهش سطح زیر کشت محصولات مختلف مخصوصاً در سالهای اخیر شده است. پائین بودن سطح آبهای زیرزمینی به همراه برخورد عملیات حفر چاه به سنگ سختی بنام گاله سیاه موجب محدود بودن میزان آب زراعی و همچنین تعداد قلیل منابع آب دهی در این روستا شده است. که به خاطر کمبود آب معمولاً مقدار قابل توجهی از زمین های زراعی مساعد به صورت بایر رها شده است. علاوه بر آن حوزه دامداری نیز یکی از منابع مهم درآمد روستائیان می باشد. معمولاً اهمیت و رونق دامداری ارتباط مستقیم و تنگاتنگ با کشاورزی و مراتع هر منطقه دارد زیرا هر ناحیه ای که به سبب وجود شرایط مساعد آب و هوایی و خاک مناسب از کشاورزی مطلوبی برخوردار باشد در کنار آن پوشش گیاهی جهت مرتع دارا می باشد. در این منطقه به دلیل دارا بودن مراتع بسیار غنی (کنگری، کدار، دوچشمه، بیل دسته) دامداری مهمترین منبع درآمد ساکنین روستا را تشکیل می دهد و در حدود ۱۸/۶ درصد جمعیت ده ساله و بالاتر در این بخش مهم اقتصادی جذب شده اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶) علاوه بر دامداری به شیوه گله داری هر خانوار روستائی تعداد ۲ یا ۴ راس دام را در گوشه ای از حیاط که دارای سرپناه است نگهداری می کند.

از نظر صنعت این منطقه فاقد صنایع پیشرفته و کارخانه است. در حوزه میراث فرهنگی نیز آثار باستانی قابل توجه و مهمی در این منطقه وجود ندارد. در کل از بین شاغلین این منطقه ۴۲/۶ درصد در حوزه کشاورزی، ۲۶/۲ درصد در حوزه صنعت و ۳۱/۲ درصد در حوزه خدمات مشغول به کار می باشند. به طور دقیق تر می توان گفت در روستای حسن رباط با دارا بودن شرایط مناسب طبیعی از جمله مراتع نسبتاً مناسب، دامداری شغل غالب ساکنین را تشکیل می دهد و صنعت قالی بافی و زراعت در مراتع بعدی قرار دارد. پراکندگی معادن سنگ در اطراف شهر لای بید باعث جذب ۷۸/۴ درصد جمعیت شاغل این شهر شده است. فعالیت های جنبی در این روستا را دامداری سنتی تشکیل می دهد (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰: ۴۲). جمعیت این روستا بر اساس آخرین سرشماری (سال ۱۳۹۵) شامل ۵۶۳ خانوار و ۱۷۰۰ نفر می باشد. از کل جمعیت

روستا ۵۰/۸ درصد را مردان و ۴۹/۲ درصد را زنان تشکیل می دهند. نسبت جنسی در این روستا ۱۰۳/۳ می باشد. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶).

یافته های پژوهش

شناسایی موضوع ها در رویکرد راهبردی جنبه حیاتی دارد. به عبارتی اهداف را حسب واقعیت‌های موجود روشن ساخته و در نهایت نتایج و دستاوردها را مستند به عینیت می کند. در برنامه ریزی راهبردی لازم است برای تدوین راهبردی نهایی، همه عوامل به مثابه بخشی از روند برنامه ریزی راهبردی در چارچوب روش تجزیه و تحلیل SWOT در نظر گرفته شوند (نیکول و ایوانجلو، ۲۰۱۰). این رویکرد یک ابزار مدیریتی برای تدوین برنامه های عملکردی استراتژیک تحلیل و هدایت محیط است (مافی و سقائی، ۱۳۸۸: ۳۳). این تکنیک یک ابزار حمایتی برای تصمیم گیری است که عموماً برای تحلیل سیستماتیک محیط داخلی و خارجی روستا استفاده می شود و بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر شرایط درونی خود و شرایط محیطی یا بیرونی قرار دارد. شرایط درونی در ارتباط با وضعیت و ماهیت پدیده قرار دارد و از دو جنبه نقاط قوت (S) و نقاط ضعف (W) بررسی می شود. شرایط بیرونی یعنی نیروهایی که از سیستم‌های بیرون از پدیده بر آن تأثیر می گذارند و از دو جنبه فرصتها (O) و تهدیدها (T) بررسی می شوند. همچنین این تکنیک با استفاده از جدول مخصوصی این امکان را میدهد که تقسیم بندی منظم با تقابل یا همیاری عناصر این جدول، راهبردهای واقع‌بینانه و مطلوب در راستای حل مسایل روستا فراهم شود.

در مرحله اول به شناسایی عوامل درونی شامل نقاط قوت و ضعف و عوامل بیرونی شامل نقاط فرصت و تهدید پرداخته شد (جدول شماره ۱ و ۲). شناسایی این عوامل توسط نخبگان جغرافیای روستایی و صاحب‌نظران دانشگاهی صورت گرفت

سپس اقدام به تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل درونی و بیرونی شد که در جدول ۴ و ۳ ارایه شده است.

^۸ Nikolaou&Evangelinos

جدول شماره (۱): شناسایی نقاط قوت و ضعف روستای حسن رباط از منظر مکانی-فضایی با تعیین میزان اهمیت

ردیف	نقاط قوت	میزان اهمیت	نقاط ضعف	میزان اهمیت
۱	وجود اراضی بایر و هموار در بخش های جنوب و غرب	زیاد	عدم توسعه سکونتگاهی در شرق	زیاد
۲	توسعه سکونتگاهی در غرب	زیاد	کمبود کانال های کنار خیابان جهت دفع آبهای سطحی	زیاد
۳	وجود مسیرهای تخلیه آب در روستا	زیاد	پائین بودن بعد خانوار به نسبت کشور	زیاد
۴	وجود کشاورزی فعال در روستا	زیاد	عدم بهره برداری از تمام ظرفیت های روستا	زیاد
۵	وجود دامپروری فعال در روستا	زیاد	عدم وجود برنامه طولانی مدت توسعه	زیاد
۶	قطب تولید انگور استان	زیاد	عدم گستردگی فعالیت های اجرا شده در سطح روستا	زیاد
۷	وجود بستر و زمینه مورد نیاز جهت مشاغل کشاورزی، دام و طیور و گلخانه	زیاد	کمبود منابع درآمدی در روستا	زیاد
۸	وجود باغات وسیع میوه در روستا	زیاد	کمبود نیروی انسانی متخصص در روستا	زیاد
۹	وجود دانش بهره برداری از معادن	زیاد	منفی بودن رشد جمعیت روستا طی سالیان اخیر	زیاد
۱۰	وجود دانش حوزه کشاورزی و دامپروری	زیاد	منفی بودن نرخ مهاجرت طی سالیان اخیر	زیاد
۱۱	پرجمعیت ترین روستای منطقه	زیاد	وجود مشکلات آموزشی در روستا	کم
۱۲	وجود ساختار جمعیتی جوان	کم	غیربومی بودن کادر آموزشی روستا	کم
۱۳	نرخ سواد ۷۵ درصدی - بیشترین نرخ در دهستان	کم	بالا بودن نرخ بیکاری در روستا	کم
۱۴	وجود دهیاری و شورای روستای فعال	کم	بافت نامنظم روستایی	زیاد
۱۵	وجود مالکیت شخصی در منازل مسکونی	زیاد	ناهماهنگی در مصالح مورد استفاده در ساخت روستا	زیاد
۱۶	وجود واحدهای مسکونی تک خانواری	زیاد	بالا بودن عمر ساختمان در روستا	زیاد

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۶

یافته‌ها از جدول شماره ۱ شناسایی نقاط قوت و ضعف روستای حسن رباط از منظر مکانی-فضایی استخراج شده از عوامل در اختیار روستا را نشان می‌دهد. جمعا ۱۶ نقطه قوت در زمره مهمترین نقاط قوت روستای حسن رباط از منظر مکانی-فضایی و ۱۶ نقطه ضعف در این راستا استخراج شد. همچنین جمعا ۱۴ فرصت در زمره مهمترین فرصتهای روستای حسن رباط از منظر مکانی-فضایی و ۱۰ تهدید در این راستا استخراج شد (جدول شماره ۲).

جدول شماره (۲): شناسایی فرصتها و تهدیدات روستای حسن رباط از منظر مکانی-فضایی با تعیین میزان اهمیت

ردیف	فرصت‌ها	میزان اهمیت	تهدیدات	میزان اهمیت
۱	قرار گرفتن در دشت میمه	زیاد	وجود منابع طبیعی که آب ارتفاعات جنوب شرقی را تخلیه می‌کند	زیاد
۲	قرار گرفتن در مسیر بادهای غربی در تابستان و شرقی در پائیز	زیاد	وجود اقلیم خشک و سرد	زیاد
۳	وجود ۴ رشته قنات در روستا	زیاد	احتمال وقوع سیل در فصل بارش	زیاد
۴	وجود ۴ حلقه چاه کشاورزی عمومی در روستا	زیاد	احتمال وقوع یخبندان در فصل سرما	زیاد
۵	وجود معادن گرانتیت و دومیولیت در روستا	زیاد	کم بو زمین‌های قابل کشت به نسبت رشد جمعیت	زیاد
۶	وجود مرتع مناسب با پوشش گیاهی بالا	زیاد	نامناسب بودن مسیرها و محورهای ارتباطی روستا با سایر مناطق پیرامون	زیاد
۷	وجود ۲ دشت در بالا و پائین روستا	زیاد	عدم تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در روستا	زیاد
۸	وجود منبع آب در ۶۰۰ متری روستا	زیاد	راکد بودن خرید و فروش زمین رد روستا	کم
۹	نزدیکی به شهرهای میمه و گلپایگان	زیاد	وجود اختلاف نظرات متعدد در سطح مسئولین روستا	کم
۱۰	وجود جاذبه‌های طبیعی گردشگری در روستا	زیاد	کمبود حمایت‌های مالی از روستا	کم
۱۱	توجه ویژه مسئولین فرمانداری به روستا	زیاد		
۱۲	توجه ویژه مسئولین اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به روستا	زیاد		
۱۳	وجود شرایط آب و هوای مستعد کشاورزی	زیاد		
۱۴	وجود پوشش‌های مختلف گیاهان دارویی و جانوری	زیاد		

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

ارزیابی عوامل درونی (IFE)

در این گام نقاط قوت و ضعف شناسایی شده، در ستونهای ماتریس ارزیابی عوامل درونی قرار می گیرند . ارزیابی محدوده درونی به منظور تشخیص نقاط ضعف و قوت آن است .

ارزیابی عوامل بیرونی (EFE)

در این گام فرصتها و تهدیدهای شناسایی شده، در سطرهای ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی قرار میگیرند .

جدول شماره (۳): ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)

ردیف	عنوان فاکتور	وزن	امتیاز	امتیاز وزن دار
۱	وجود اراضی بایر و هموار در بخش های جنوب و غرب	۰.۰۴	۴	۰.۱۶
۲	توسعه سکونتگاهی در غرب	۰.۰۵	۴	۰.۲
۳	وجود مسیرهای تخلیه آب در روستا	۰.۰۳	۴	۰.۱۲
۴	وجود کشاورزی فعال در روستا	۰.۰۶	۴	۰.۲۴
۵	وجود دامپروری فعال در روستا	۰.۰۴	۴	۰.۱۶
۶	قطب تولید انگور استان	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۷	وجود بستر و زمینه مورد نیاز جهت مشاغل کشاورزی، دام و طیور و گلخانه	۰.۰۳	۴	۰.۱۲
۸	وجود باغات وسیع میوه در روستا	۰.۰۴	۴	۰.۱۶
۹	وجود دانش بهره برداری از معادن	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۱۰	وجود دانش حوزه کشاورزی و دامپروری	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۱۱	پرجمعیت ترین روستای منطقه	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۱۲	وجود ساختار جمعیتی جوان	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۱۳	نرخ سواد ۷۵ درصدی - بیشترین نرخ در دهستان	۰.۰۱	۳	۰.۰۳
۱۴	وجود دهیاری و شورای روستای فعال	۰.۰۱	۳	۰.۰۳
۱۵	وجود مالکیت شخصی در منازل مسکونی	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۱۶	وجود واحدهای مسکونی تک خانواری	۰.۰۲	۳	۰.۰۶
۱۷	عدم توسعه سکونتگاهی در شرق	۰.۰۵	۲	۰.۱
۱۸	کمبود کانال های کنار خیابان جهت دفع آبهای سطحی	۰.۰۵	۲	۰.۱
۱۹	پائین بودن بعد خانوار به نسبت کشور	۰.۰۲	۳	۰.۰۶

ادامه جدول شماره (۳): ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)			
۰.۰۶	۳	۰.۰۲	عدم بهره برداری از تمام ظرفیت های روستا
۰.۰۶	۳	۰.۰۲	عدم وجود برنامه طولانی مدت توسعه
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	عدم گستردگی فعالیت های اجرا شده در سطح روستا
۰.۰۶	۳	۰.۰۲	کمبود منابع درآمدی در روستا
۰.۰۶	۳	۰.۰۲	کمبود نیروی انسانی متخصص در روستا
۰.۰۶	۳	۰.۰۲	منفی بودن رشد جمعیت روستا طی سالیان اخیر
۰.۰۶	۳	۰.۰۲	منفی بودن نرخ مهاجرت طی سالیان اخیر
۰.۰۳	۳	۰.۰۱	وجود مشکلات آموزشی در روستا
۰.۰۳	۳	۰.۰۱	غیربومی بودن کادر آموزشی روستا
۰.۰۳	۳	۰.۰۱	بالا بودن نرخ بیکاری در روستا
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	بافت نامنظم روستایی
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	ناهماهنگی در مصالح مورد استفاده در ساخت روستا
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	بالا بودن عمر ساختمان در روستا
۲.۶۳		۱	جمع کل

منبع: یافته های پژوهش ، ۱۳۹۶

جدول شماره (۴): ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)

رتیف	عنوان فاکتور	وزن	امتیاز	امتیاز وزن دار
۱	قرار گرفتن در دشت میمه	۰.۰۵	۳	۰.۱۵
۲	قرار گرفتن در مسیر بادهای غربی در تابستان و شرقی در پائیز	۰.۰۵	۴	۰.۲
۳	وجود ۴ رشته قنات در روستا	۰.۰۶	۳	۰.۱۸
۴	وجود ۴ حلقه چاه کشاورزی عمومی در روستا	۰.۰۵	۳	۰.۱۵
۵	وجود معادن گرانیت و دومولیت در روستا	۰.۰۶	۴	۰.۲۴
۶	وجود مرتع مناسب با پوشش گیاهی بالا	۰.۰۶	۴	۰.۲۴
۷	وجود ۲ دشت در بالا و پائین روستا	۰.۰۵	۴	۰.۲
۸	وجود منبع آب در ۶۰۰ متری روستا	۰.۰۳	۳	۰.۰۹
۹	نزدیکی به شهر های میمه و گلپایگان	۰.۰۳	۳	۰.۰۹

ادامه جدول شماره (۴): ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)			
۰.۱۵	۳	۰.۰۵	وجود جاذبه های طبیعی گردشگری در روستا
۰.۰۹	۳	۰.۰۳	توجه ویژه مسئولین فرمانداری به روستا
۰.۰۹	۳	۰.۰۳	توجه ویژه مسئولین اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به روستا
۰.۰۲	۴	۰.۰۵	وجود شرایط آب و هوای مستعد کشاورزی
۰.۲۴	۴	۰.۰۶	وجود پوشش های مختلف گیاهان دارویی و جانوری
۰.۰۱	۲	۰.۰۵	وجود منابع طبیعی که آب ارتفاعات جنوب شرقی را تخلیه می کند
۰.۱۲	۲	۰.۰۶	وجود اقلیم خشک و سرد
۰.۰۱	۲	۰.۰۵	احتمال وقوع سیل در فصل بارش
۰.۰۱	۲	۰.۰۵	احتمال وقوع یخبندان در فصل سرما
۰.۰۸	۲	۰.۰۴	کم بو زمین های قابل کشت به نسبت رشد جمعیت
۰.۰۳	۱	۰.۰۳	نامناسب بودن مسیرها و محورهای ارتباطی روستا با سایر مناطق پیرامون
۰.۰۲	۱	۰.۰۲	عدم تمایل سرمایه گذاران به سرمایه گذاری در روستا
۰.۰۲	۱	۰.۰۲	راکد بودن خرید و فروش زمین رد رروستا
۰.۰۱	۱	۰.۰۱	وجود اختلاف نظرات متعدد در سطح مسئولین روستا
۰.۰۱	۱	۰.۰۱	کمبود حمایت های مالی از روستا
۲.۹	-	۱	جمع کل

منبع: یافته های پژوهش ، ۱۳۹۶

نتایج حاصل از اولویت بندی نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدها و همچنین ارزیابی حاصل از ماتریس ارزیابی عوامل درونی و بیرونی نشان میدهد که در گروه عوامل درونی " وجود کشاورزی فعال در روستا" مهمترین عامل درونی و در گروه عوامل بیرونی "وجود معادن گرانیت و دولومیت در روستا" ، "وجود مرتع مناسب با پوشش گیاهی بالا" و "وجود پوشش های مختلف گیاهان دارویی و جانوری" مهمترین عوامل بیرونی می باشد. در اینجا به بیان مفاهیم به کاررفته در ماتریس ارزیابی عوامل می پردازیم. ضریب (نرمال شده) عامل عددی است که بر حسب درجه اثرگذاری بر سیستم بین ۰ تا ۱ است، به طوری که در نهایت مجموع ضرایب عوامل برابر ۱ باشند. در این زمینه برای دقت در انتخاب ضریب ها، از نظرات اعضای گروه دلفی استفاده شد که این ضریبها برای هر یک از عوامل درونی و بیرونی پس از نرمال کردن آنها از طریق میانگین محاسبه شد که جدول ۳ و ۴ نتایج آن به نمایش می گذارند. توجه به این نکته در تهیه ماتریس های ارزیابی درونی و بیرونی بسیار حائز اهمیت است، که نمره ها بر اساس وضع موجود روستا و محیط حاکم بر آن، و ضریب ها براساس درجه

اهمیت هریک از عوامل در روستا مورد بررسی، تعیین میشوند. با توجه به جداول ۳ و ۴ مجموع امتیاز نهایی برای عوامل درونی و بیرونی به ترتیب ۲/۶۳ و ۲/۹۰ است که نشان میدهد روستا در زمینه نقاط قوت نتوانسته بهره برداری لازم را کند و یا در استفاده از فرصتها و موقعیتهای خود تلاش کند، همچنین نتوانسته از عواملی دوری گزیند که موجب ضعف و تهدید آن می شود بنابراین روستا در وضعیتی میانی قرار دارد که می توان با تدوین راهبردهایی در جهت رفع مسایل آن برآمد.

تدوین راهبردهای SWOT

در این مرحله با استفاده از تحلیل تطبیقی و ماتریسهای ارزیابی عوامل درونی و بیرونی به ارائه انواع راهبردهای ممکن در

برنامه ریزی های مکانی-فضایی روستا پرداخته می شود. این راهبردها چهار دسته از جمله SO (راهبردهای تهاجمی)، ST (راهبردهای تنوع)، WO (راهبردهای بازنگری) و WT (راهبردهای تدافعی) را شامل می شوند (وانگ و هانگ، ۲۰۱۱: ۲۸۲)، (دیوید، ۱۳۸۸: ۳۶۶-۳۶۴)، (نوری و عباسپور، ۱۳۸۵، ۳۰).

جدول شماره (۵): استراتژی ها

راهبرد های WO	راهبرد های SO
<p>توسعه سکونتگاهی در قسمت شرقی روستا</p> <p>توسعه کانال های کنار خیابان جهت دفع آب های سطحی به سمت منابع آب نزدیک روستا</p> <p>توسعه جاذبه های گردشگری در قسمت شرقی روستا</p> <p>افزایش نرخ مهاجرت به روستا با توسعه گردشگری در روستا</p> <p>افزایش امید به زندگی در روستا با تبدیل روستا به قطب گردشگری</p> <p>استفاده از امکانات آموزشی شهرهای نزدیک به روستا</p> <p>افزایش اشتغال با توسعه معادن روستا</p> <p>افزایش امکانات اداری و عمومی با تبدیل روستا به قطب گردشگری</p> <p>اصلاح بافت نامنظم روستا با کمک گرفتن از مسئولین میراث فرهنگی</p> <p>کاهش نرخ بیکاری با توسعه دامپروری در دشت های مستعد روستا</p>	<p>توسعه کشاورزی با استفاده از دانش کشاورزی موجود و آب و هوای مستعد روستا</p> <p>استفاده از قنات و چاههای روستا جهت توسعه کشاورزی</p> <p>توسعه دامپروری با استفاده از آب و هوای مستعد روستا</p> <p>توسعه معادن با استفاده از ساختار جمعیتی جوان</p> <p>توسعه گردشگری روستایی با استفاده از ساختار جوان</p> <p>توسعه باغات میوه خصوصا کشت انگور با استفاده از شرایط آب و هوایی مناسب</p> <p>توسعه سکونتگاهی شرقی با توجه به مسیر بادهای غالب</p> <p>افزایش جاذبه های گردشگری با محصولات کشاورزی به ویژه انگور</p> <p>توسعه سکونتگاهی روستایی با توجه به منابع آب نزدیک روستا</p>
راهبرد های WT	راهبرد های st
<p>کمک به بهبود ساختار روستا جهت افزایش تقاضا جهت سکونت</p> <p>تلاش در جهت کاهش مهاجرت با بهبود شرایط زندگی</p> <p>تلاش در جهت اصلاح ساختار روستا در رعایت زیست گاههای طبیعی</p>	<p>افزایش منابع آبی با هدایت آب ارتفاعات جنوب شرقی به سمت مسیرهای داخل روستا</p> <p>توسعه محصولات کشاورزی متناسب با آب و هوای سرد</p> <p>توسعه جاذبه های طبیعی گردشگری ویژه مناطق سرد سیر و ورزش های زمستانی</p> <p>کاهش سیل با هدایت آب های سرگردان به سمت کانال های تخلیه</p> <p>توسعه کشاورزی صنعتی و گلخانه ای با توجه به کاهش زمین های کشاورزی</p> <p>توسعه مشاغل خدماتی با استفاده از جمعیت جوان</p> <p>توسعه دامپروری در روستا</p>

منبع: یافته های پژوهش ، ۱۳۹۶

نتیجه گیری

براساس آنچه از تجزیه و تحلیل داده ها صورت پذیرفت مشاهده می گردد که از بین عوامل داخلی نقاط ضعف با نقاط قوت برابر است. در نقاط ضعف ۱۴ مورد و در نقاط قوت ۱۳ مورد دارای اهمیت زیاد است. از بین عوامل خارجی فرصتها بیش از تهدیدات می باشند. تمام فرصتها دارای اهمیت زیاد می باشد که آن برای تهدیدات ۷ مورد است. همچنین نتایج حاصل از ماتریس ارزیابی عوامل درونی و بیرونی نشان میدهد که در

گروه عوامل درونی " وجود کشاورزی فعال در روستا " مهمترین عامل درونی و در گروه عوامل بیرونی " وجود معادن گرانبه و دولومیت در روستا " ، " وجود مرتع مناسب با پوشش گیاهی بالا " و " وجود پوشش های مختلف گیاهان دارویی و جانوری " مهمترین عوامل بیرونی می باشد این عوامل نشان می دهد با اهمیت ترین مزیت داخلی و خارجی روستا کشاورزی و دامپروری آن می باشد که با وجود نقاط ضعف نسبی با تکیه بر نقاط قوت و بهره مندی از فرصتها می تواند منجر به رشد و شکوفایی روستا گردد. امتیاز نهایی برای عوامل درونی و بیرونی موید این مطلب است که روستا از نقاط قوت و همچنین فرصتها و موقعیتهای خود بهره برداری لازم را انجام داده و یا به طور مناسب از عواملی دوری گزیند که موجب ضعف و تهدید آن می شود. در نتیجه روستا در وضعیتی میانی قرار دارد که می توان با تدوین راهبردهایی در جهت رفع مسایل آن برآید. مجموعاً ۲۹ راهبرد شامل ۹ راهبرد تهاجمی (SO)، ۷ راهبرد تنوع (ST)، ۱۰ راهبرد بازنگری (WO) و ۳ راهبرد تدافعی (WT) تدوین گردید که مهمترین آنها عبارتند از توسعه گردشگری روستایی، توسعه کشاورزی در روستا، اصلاح بافت نامنظم روستا و توسعه دامپروری در روستا. در کل می توان گفت عوامل و توانهای محیطی از جمله توپوگرافی، شیب، دما، بارندگی، آب و قابلیت اراضی تأثیر به سزایی در حجم مهاجرت و خالی شدن روستاها دارند. ناتوانی این اجتماعات به دلایل مختلف ساختاری موجب عدم توانایی آنها در مقابله با عوامل طبیعی از جمله خشکسالی، سیل، زلزله، کمبود آب، رانش زمین و فرسایش خاک گردیده و در نهایت، مغلوب شرایط و عوامل نامساعد طبیعی گشته و مجبور به مهاجرت به شهرها شده اند. دهیارها به عنوان بازوهای اصلی اجرایی شوراهای اسلامی که نقش مدیریتی در روستاها را دارند، مهمترین عامل در توجه و رسیدگی به مسائل مدیریت بحران در روستاها میباشند که بایستی تمهیدات لازم را در زمینه کاهش خسارات محیطی به روستا و ایجاد حس مشارکت مردمی در زمینه برخورد با سوانح طبیعی و شکل گیری مدیریت بحران مبذول دارند.

منابع و مأخذ

- ۱- اکبر اقلی، فرحناز و سعدالله ولایتی، (۱۳۸۶)، بررسی جایگاه عوامل طبیعی در استقرار سکونتگاه های روستایی، نشریه انجمن جغرافیایی ایران، سال پنجم، شماره ۱۲ و ۱۱
- ۲- بهمن پور، ندا و زهراسادات سعیده زرآبادی، ۱۳۹۵، بررسی الگوهای استقرار سکونتگاههای روستایی بخش رودبار قصران، دومین کنفرانس بین المللی انسان، معماری، عمران و شهر، تبریز، مرکز مطالعات راهبردی معماری و شهرسازی،
- ۳- پاپلی یزدی، محمدحسین، (۱۳۶۷)، فرهنگ آبادیها و مکانهای مذهبی کشور، انتشارات بنیاد پژوهشهای آستان قدس رضوی، چاپ اول، مشهد.
- ۴- جعفریگللو، منصور، قدیری معصوم، مجتبی، موسوی روزان، سیدمحمد و زهرا بخشی، (۱۳۹۲)، نقش عوامل طبیعی در پراکنش فضایی سکونتگاههای روستایی شهرستان تربت جام، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۲، تهران، ص ۵۱
- ۵- خزائی، کاظم؛ علی محمد منصورزاده؛ ام البنین حشم فیروز و فریبا سلحشور، ۱۳۹۴، تحلیل فضایی نظام استقرار سکونتگاه های روستایی شهرستان ساوجبلاغ، دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی، بصورت الکترونیکی، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار،
- ۶- دارابی، حسن، (۱۳۷۷)، مدلی برای مکانیابی سکونتگاههای روستایی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۴۱، صص ۱۳-۱۶
- ۷- رحمانی، محمود، (۱۳۸۳)، تحلیل اثر عوامل محیط طبیعی در الگوی توزیع فضایی سکونتگاهها و جمعیت، فصلنامه جمعیت، شماره ۱۳ و ۵۰، تهران، صص
- ۸- زمردیان، محمدجعفر، (۱۳۸۳)، کاربرد جغرافیای طبیعی در برنامه ریزی شهری و روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ سوم، تهران.
- ۹- سعیدی، عباس، (۱۳۸۸)، نقش عوامل جغرافیایی در ناپایداری، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۱۳، تهران
- ۱۰- سعیدی، عباس، (۱۳۸۷)، برخی معیارهای مکانیابی سکونتگاههای روستایی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، زمستان ۱۳۸۷، شماره ۱۲۴، تهران
- ۱۱- شیعه، اسماعیل، (۱۳۸۵)، مقدمه‌های بر برنامه ریزی شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، چاپ اول، تهران
- ۱۲- طائب، مهدی، سعیدی، عباس، صفی نژاد، جواد؛ طرح ساماندهی روستاهای پراکنده) استقرار بهینه روستاهای پراکنده استان کهگیلویه و بویراحمد(بخش های بهمئی و لنده)، بنیاد؛ مسکن انقلاب اسلامی، جلد ۴، ۱۳۷۳

- ۱۳- غفاری، سید رامین (۱۳۸۳)، طرح هادی روستای دورک و کته شورا از توابع شهرستان لنجان، استان اصفهان، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان اصفهان، منتشر نشده
- ۱۴- غفاری، سید رامین (۱۳۸۹)، طرح بهسازی روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول، تهران
- ۱۵- فرجی سبکیار، حسنعلی، (۱۳۸۲)، مکانیابی واحدهای تولیدی روستایی با استفاده از منطق فازی مطالعه موردی بخش طرقله شهرستان مشهد
- ۱۶- ماجدی، حمید . ۱۳۸۹. توسعه های شهری امروز، بافتهای فرسوده آینده .نشریه هویت شهر، ۸۷: ۱ (۶ - ۹۴ .
- ۱۷- مافی، عزت اله و سقایی، مهدی . ۱۳۸۸ . کاربرد مدل M S-SWOT در تحلیل مدیریت گردشگری مطالعه موردی کلانشهر مشهد .جغرافیا و توسعه، ۲۱۴: ۵۰-۲۷
- ۱۸- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۶)، چکیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن
- ۱۹- مسعودیان، سیدابوالفضل و طیبه اکبری ، (۱۳۸۸)، شناسایی رژیم دمایی و پهنه‌بندی نواحی دمایی ایران
- ۲۰- مهدوی، مسعود، قدیری، معصوم (۱۳۸۳)، نقش عوامل جغرافیایی در ناپایداری، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۱۴ ، تهران، صص ۲۰۵-۲۲۲
- 21-David, M.E.; David, F.R and David, F.R. (2009). The Quantitative Strategic Planning Matrix (QSPM) Applied To A Retail Computer Store, The Coastal Business Journal, 8 (1): 42-52.
- 22- Nikolaou, I. E., Evangelinos, K. I. (2010). A SWOT analysis of environmental management practices in Greek Mining and Mineral Industry. Resources Policy, 35(3): 226-234.
- 23-Noori, J., Abbaspour, M., Maghsodlou, B. (2006). Arzyabi- ye zistmohiti- ye siasatha- ye esterejistik- e tosee- ye sanati- e Iran ba estefade az ruikard- e tahlil- e avamel- e esterejistik SWOT [Evaluation of environmental Iran's strategic policies for industrial development Using factor analysis, strategic approach SWOT]. Journal of Environmental Sciences and Technology, 8(2): 25-38.
- 24-Mafi, E., Saghale, M. (2010). Karbrd- e model- e MS- SWOT dar tahlil- e modiriati- e gardeshgari [MS-SWOT Analysis Model Used in Tourism Management: A Case Study Mashhad]. Journal of Geography and Development, 14(2): 27-50.
- 25-Majedi, H. (2010). Tosee ha- ye shahri- e emrooz, baftha- ye farsoode- ye ayande [Today Growth of Urbanization; Deteriorated Context of near Future]. Hoviatshahr, 6(1): 87-94.
- 26- Wang, K. J., Hong, W. C. (2011). Competitive advantage analysis and strategy formulation of airport city development - The case of Taiwan. Transport Policy, 18(1): 276-288.
- 27-Zhao, W., Watanabe, Ch., Griffy-Brown, Ch. (2009). Competitive advantage in an industry cluster: The case of Dalian Software Park in China. Technology in Society, 31(2): 139-149.